

Učitel matematiky

Martina Bečvářová

150 let Jednoty českých (československých) matematiků a fyziků

Učitel matematiky, Vol. 20 (2012), No. 2, 69–75

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/149536>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 2012

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

150 LET JEDNOTY
ČESKÝCH (ČESKOSLOVENSKÝCH)
MATEMATIKŮ A FYZIKŮ

MARTINA BEČVÁŘOVÁ²

Jednota českých matematiků a fyziků je ve střední Evropě jedním z nejstarších odborných matematických spolků s nepřetržitou aktivitou. Jejím hlavním cílem byla, je a bude podpora rozvoje matematiky a fyziky. V březnu roku 2012 *Jednota* oslaví úctyhodných 150 let své existence.

Významným mezníkem v rozvoji matematického života v našich zemích byl vznik *Spolku pro volné přednášky z matematiky a fyziky*, který nejprve sdružoval pražské univerzitní studenty, české a německé, později přibral i studenty techniky. Založili jej ve školním roce 1861/62 čtyři posluchači Filozofické fakulty, Gabriel Blažek (1842–1910), Josef Finger (1841–1925), Josef Laun (1837–1915) a Josef Vaňaus (1839–1910). Roku 1869 se *Spolek* přetvořil v *Jednotu českých matematiků*, která měla v následujících desetiletích velký vliv na rozkvět naší matematicko-fyzikální obce.

Jednota se postupem času stala přirozeným centrem domácí odborné a pedagogické práce v matematice a fyzice. Stmelovala

²Tento článek je přetištěn z konferenčního sborníku M. Marčoková (ed.): 43. konferencia slovenských matematikov, 1.-4. december 2011, Jasná pod Chopkom, Slovenská matematická spoločnosť, JSMF, Žilina, 2011.

vysokoškolské a středoškolské pedagogy, učitele nižších škol a studenty, a tak získávala další zájemce o matematiku a fyziku. S obrovským nesobeckým nasazením však pro ni vždy pracovalo jen několik málo členů. Právě tito lidé obětovali svůj čas, odbornou kariéru a finanční prostředky pro její další rozvoj a umožnili tak rozšiřovat a v kritických časech udržovat její pestré aktivity. Například *Časopis pro pěstování matematiky a fyziky* (1872) ovlivňoval řadu let naši terminologii a školskou matematiku a fyziku, poskytoval prostor pro publikační, recenzní a vzdělávací práci, přinášel informace o činnosti *Jednoty*, zprávy o schůzích, přednáškách a počtech členů. Byl pojátkem naší matematicko-fyzikální inteligence roztroušené po celém Rakousku-Uhersku s pražským centrem³. Díky *Časopisu* rostl zájem o aktivní účast v *Jednotě*, která od prvopočátku budovala knihovnu, navazovala kontakty s odbornými zahraničními společnostmi a od druhé poloviny 80. let 19. století se podílela se na vydávání učebnic pro všechny typy škol.

V roce 1912 členové *Jednoty* schválili nové stanovy, jež přinesly nový název *Jednota českých matematiků a fyziků* a umožnily zakládání nových odborů – poboček v těch městech, která byla sídlem vysokých škol. Prvním byl brněnský odbor, který vznikl po delších jednáních dne 10. března 1913.

Po roce 1918 se *Jednota* stala respektovaným partnerem československé vlády a zahájila práci na reformách výuky matematiky a fyziky na všech typech škol. Jak narůstal počet jejích členů, tak se rozvíjely četné aktivity – sepisování a recenzování učebnic, monografií, odborných, vzdělávacích a popularizačních článků, organizování přednášek a soutěží pro talentované studenty, začínající odborníky a učitele. V roce 1921 valná hromada přijala nový název společnosti – *Jednota československých matematiků a fyziků*. Pražské a brněnské středisko v roce 1929 doplnil nový kroužek – pobočka v Bratislavě⁴. Po celé meziválečné období *Jednota* udr-

³Poznamenejme, že časopis vychází do současné doby, v roce 1991 byl přejmenován; nyní nese název *Mathematica Bohemica* s podtitulem *Časopis pro pěstování matematiky*. Je vydáván anglicky a má ryze odborný charakter.

⁴Samostatná bratislavská pobočka JČMF byla zřízena na žádost slovenských členů teprve v roce 1938.

žovala četné kontakty s našimi i zahraničními spolky a společnostmi. Na její půdě se setkávali čeští, slovenští, němečtí i zahraniční matematici a fyzici, učitelé, studenti a odborníci z praxe. Bohatá byla i její činnost publikační, neboť vydávala *Časopis pro pěstování matematiky a fyziky* a *Rozhledy mathematicko-přírodovědné* (1921), učebnice pro základní i střední školy, vysokoškolské učebnice a odborné monografie, výroční zprávy, informativní a osvětové tisky. Brzy se u nás stala prakticky jediným uznávaným vydavatelem literatury z oblasti matematiky, fyziky a deskriptivní geometrie.⁵ Rozšiřovala informace o nejnovějším vývoji matematiky a fyziky, pečovala o svoji rozsáhlou odbornou knihovnu, organizovala vzdělávací kurzy a přednášky, snažila se publikovat populárně vzdělávací texty a učební pomůcky.⁶

Roku 1938 dokončila stavbu vlastního domu v centru Prahy, který poskytoval dostatečný prostor pro velkou knihovnu, prodejnu učebnic a učebních pomůcek a přednáškové místnosti. Již v následujícím roce byla naše země obsazena německými okupanty, kteří 17. listopadu 1939 uzavřeli české vysoké školy a od roku 1940 začali výrazně omezovat počet českých středních škol a stanovovali kvóty jejich absolventů a maturantů.

Jednota byla důležitým místem, kde se i za druhé světové války mohla v omezené míře pěstovat matematika a fyzika. Její činnost však byla nacistickými okupanty postupně tlumena. V roce 1940 bylo zakázáno tištění nových učebnic, roku 1941 vydávání *Časopisu pro pěstování matematiky a fyziky*,⁷ roku 1943 bylo uzavřeno knihkupectví *Jednoty* a postupně vázla i výroba učebních pomůcek. Velmi důležitým počinem *Jednoty* v tomto období bylo vydávání edice *Cesta k věděni*, v níž od roku 1940 vycházely pěkné drobné knížky uvádějící čtenáře do různých partií matematiky, fyziky, chemie a některých technických disciplín. Sloužily k samo-

⁵Roku 1919 získala státní licenci na tisk a prodej učebnic, krátce na to zřídila vlastní nakladatelství, které se roku 1933 spojilo s nakladatelstvím báňských inženýrů, a tak vzniklo nakladatelství *Prometheus*, moderní centrum specializované na tisk odborné literatury.

⁶Roku 1935 byla založena společnost *Fysma*, která se zaměřila na výrobu vědeckých a učebních pomůcek.

⁷70. ročník vyšel roku 1941, další ročník však až roku 1946.

statnému studiu a do určité míry suplovaly výuku základů vysokoškolské matematiky, fyziky a chemie. Byly vyhledávanými učebními texty i v několika následujících desetiletích. Širokému okruhu „studentů“ byly určeny „návodů ke studiu vybraných vysokoškolských partií matematiky“, které byly otištěny v 70. ročníku *Časopisu pro pěstování matematiky a fyziky*. Jak již jejich název napovídá, jejich hlavním cílem bylo usnadnit čtenářům, kteří nemohli studovat na vysokých školách, samostatné studium základů algebry, geometrie a analýzy.

Během podzimu roku 1945 *Jednota* postupně obnovila své nejdůležitější předválečné aktivity – přednáškovou, publikační a podnikatelskou činnost. Pustila se opět do vydávání *Časopisu pro pěstování matematiky a fyziky*, učebnic, edičních řad a do výroby učebních pomůcek. Úspěšně pokračovala ve vydávání vzdělávacích knížek v edici *Cesta k vědění* a na začátku roku 1948 založila ještě edici *Brána k vědění*, která byla určena studentům a všem zájemcům o matematiku a fyziku.

Na konci 40. let byla činnost *Jednoty* tehdejší politickou mocí utlumena. Byla jí odňata tiskárna a možnost podnikání, postupně ztratila veškerý majetek i knihovnu. Časopisy, které vydávala, byly reformovány a jejich vydávání převzaly státní instituce. Již koncem roku 1948 byl podle sovětského vzoru založen nový časopis *Matematika ve škole*, který uveřejňoval články zaměřené k výuce na základních školách. V roce 1951 proběhla proměna *Časopisu pro pěstování matematiky a fyziky*; rozdělen byl na několik samostatných časopisů vydávaných tehdejšími vědeckými ústavy. Jeho přímými pokračovateli se staly *Časopis pro pěstování matematiky* a *Československý časopis pro fyziku*. V témže roce vyšel také první svazek mezinárodního časopisu *Czechoslovak Mathematical Journal* a jeho ruská mutace *Čechoslovackij Matematičeskij Žurnal*; uveřejňovaly anglické a ruské překlady článků našich a zahraničních autorů uveřejněné v *Časopisu pro pěstování matematiky*. Od roku 1953 začal vycházet jediný mezinárodní časopis *Czechoslovak Mathematical Journal*, který byl obsahově nezávislý na *Časopisu pro pěstování matematiky*.

V letech 1952 až 1955 *Jednota* nevyvíjela téměř žádnou čin-

nost. Začala sice spoluorganizovat Matematickou olympiádu (od 1951) a později i Fyzikální olympiádu (od 1959), ale současně se potýkala s četnými ekonomickými problémy (nedostatek finančních prostředků, nedostatek papíru na tisk . . .) a především trpěla politickou nesvobodou (hlášení a kontrola aktivit, kontrola učebnic a učebních plánů . . .). Po zániku známých edičních řad *Cesta k vědě* a *Brána k vědě* začalo Státní nakladatelství technické literatury roku 1953 vydávat knižnici *Populární přednášky o matematice*. Do roku 1957 v ní vyšlo 18 překladů sovětských autorů, na jejichž vzniku se podílelo několik členů *Jednoty*.

Oživení aktivit *Jednoty* nastalo až v roce 1956, kdy se mírně uvolnila politická a společenská atmosféra. Ve stejném roce začal vycházet časopis *Pokroky matematiky, fyziky a astronomie*, který se orientoval hlavně na potřeby středoškolských učitelů a studentů. Brzy se stal členským časopisem *Jednoty*.

V šedesátých letech se členové *Jednoty* zapojili do nejrůznějších prací souvisejících s reformami a modernizací výuky, tvorbou osnov, metodik a učebnic pro základní a střední školy, účastnili se recenzních řízení, jednání o terminologických otázkách, přednášeli pro učitele z praxe atd. Řada těchto činností spadala pouze pod *Jednotu*, některé byly vázány na Československou akademii věd, jiné na ministerstvo školství a kultury či Výzkumný ústav pedagogický, někdy byly konány za vzájemné součinnosti těchto institucí. V roce 1969 se konstitovala samostatná *Jednota slovenských matematiků a fyziků* (JSMF).

V 70. letech se *Jednota* stala oázou vědecké práce a kolegiální nepolitické spolupráce. Tuto roli si udržela až do roku 1989. Pořádala konference, vydávala časopisy, podílela se na tvorbě učebnic, organizovala první pravidelná Setkání učitelů všech typů škol a pečovala o výchovu talentů.⁸

Mnoho aktivních členů *Jednoty* po roce 1989 našlo nové možnosti svého uplatnění (vědecká práce, odchod do zahraničí, působení na vysokých školách a ve státní správě, podnikání, cestování, změna oboru . . .), a proto nastal mírný útlum některých domácích

⁸První setkání matematiků všech typů škol se konalo v Mariánských Lázních v roce 1983.

aktivit. Po krátkém čase došlo k výraznému nárůstu mezinárodní spolupráce (pořádání konferencí, symposií, seminářů, soutěží . . .) a *Jednota* se opět chopila možnosti ovlivňovat vydávání učebnic a učebních textů. Její vliv na školské záležitosti však poklesl a již nikdy nezískala takové pozice, jaké měla před druhou světovou válkou.

V roce 1993 vznikly dvě samostatné společnosti *Jednota českých matematiků a fyziků* a *Jednota slovenských matematiků a fyziků*, které uzavřely dohody o úzké spolupráci.

V současné době je *Jednota českých matematiků a fyziků* dobrovolnou profesní společností, která v 15 pobočkách ve všech regionech České republiky sdružuje asi 2 500 členů. Jejím cílem je podporovat rozvoj matematiky a fyziky v akademických institucích i ekonomické sféře a pečovat o výuku těchto předmětů na všech typech škol. Je dělena na čtyři více méně samostatné sekce: *Česká matematická společnost*, *Česká fyzikální společnost*, *Společnost učitelů matematiky* a *Fyzikální pedagogická sekce*.⁹

Základní literatura o historii *Jednoty*

- [1] Bečvářová M., *Union of Czech Mathematicians and Physicists*, Notices from the International Society for Mathematical Sciences, *Scientiae Mathematicae Japonicae*, January, 2011, str. 1–9.
- [2] Bečvářová M., *Czech Mathematicians and Their Role in the Development of National Mathematics in the Balkans*, in M. Bečvářová, Ch. Binder (eds.): *Mathematics in the Austrian-Hungarian Empire*, Proceedings of a Symposium held in Budapest on August 1, 2009 during the XXIII ICHST, edition *Dějiny matematiky*, volume 41, Matfyzpress, Prague, 2010, pp. 9–31.
- [3] Bečvářová M., *Česká matematická komunita v letech 1848–1918*, edice *Dějiny matematiky*, svazek č. 34, Matfyzpress, Praha, 2008.

⁹O současných aktivitách *Jednoty českých matematiků a fyziků* se lze více dozvědět na webové stránce <http://www.jcmf.cz>.

- [4] Bečvářová M., *Z historie Jednoty 1862–1869*, edice Dějiny matematiky, svazek č. 13, Prometheus, Praha, 1999.
- [5] Berger L. a kol.: *Jednota slovenských matematiků a fyziků. Vznik – Poslanie – Činnosť*, JSMF, Žilina, 1985.
- [6] Košťál R., *Vznik a vývoj pobočky JČMF v Brně (K padesátiletému trvání)*, JČMF, Praha, 1968.
- [7] Houdek F., *Dějepis Jednoty českých matematiků*, JČM, Praha, 1872.
- [8] Pátý L.(ed.), *Jubilejní almanach Jednoty čs. matematiků a fyziků 1862–1987*, Jednota čs. matematiků a fyziků, Praha, 1987.
- [9] Pátý L., Veselý J. (eds.), *Union of Czechoslovak Mathematicians and Physicists*, JČSMF, Praha, 1984.
- [10] Pick L., *The Union of Czech Mathematicians and Physicists*, EMS Newsletter, March, 2002, str. 20–21.
- [11] Posejpal V., *Dějepis Jednoty Českých Matematiků*, JČM, Praha, 1912.
- [12] Veselý F., *100 let Jednoty československých matematiků a fyziků*, SPN, Praha, 1962.
- [13] *20 rokov Jednoty slovenských matematiků a fyziků 1969–1989*, JSMF, Žilina, 1989.
- [14] Česká digitální matematická knihovna (DML–CZ): <http://dml.cz>.

Doc. RNDr. Martina Bečvářová, Ph.D.

Ústav aplikované matematiky

Fakulta dopravní ČVUT v Praze

Na Florenci 25

Praha 1, 110 00

e-mail: becvamar@fd.cvut.cz